

סימן יז

מכירה וקניה בחול המועד

פתיחה

בסימן הבא יתבררו הלכות מקח וממכר בחול המועד.

א. בש"ס ובראשונים מבואר שלא הותרה מכירה במועד אלא לצורך המועד

המשניות מחלקות בין מכירה לצורך המועד למכירה שאינה לצורך המועד

שנינו במשנה (יג ע"א): "אין לוקחין בתים עבדים ובהמה אלא לצורך המועד, או לצורך המוכר שאין לו מה יאכל", ע"כ. וגירסת הירושלמי, בה"ג (סי' כ' עמ' רמא), הר"ף (ו' ע"ב בדפיו), הר"ץ גיאת (הל' חוה"מ ד"ה אין לוקחין), הרא"ש (פ"ב סי' יח) והרמב"ם (במשנה שהעתיק בכת"ק בפיהמ"ש, פ"ב מ"ד; וכן בהל' יו"ט פ"ז הכ"ב) היא "בתים ועבדים ואבנים ובהמה"². ובמשנה בהמשך הפרק (שם ע"ב) איתא: "מוכרי פירות כסות וכלים מוכרים בצנעה לצורך המועד", ע"כ. ובאופן פשוט נראה שישנו איסור לסחור בחוה"מ, והוא מותר לצורך המועד.

שלוש אפשרויות בהבנת היחס בין המשניות

וכתבו התוס' (שם ע"א ד"ה אין) וז"ל: "פירש הר"ר יוסף הוא הדין בשאר דברים צריך לצורך המועד, דהא אסור למכור פירות אלא לצורך המועד, אלא רבותא

1. כן הגירסה בכת"י של הרמב"ם. ובדפוסים השמיטו אבנים, כנראה כדי להתאים את דברי הרמב"ם לנוסח המשנה שהיה לפניו.

2. וכן הגירסה בתשובות גאוני מזרח ומערב (סי' עו, ובהערה שם), בר"ץ גיאת (הל' חוה"מ ד"ה אין לוקחין), בשבלי הלקט (סי' רכד) ובב"י (סי' תקלט ד"ה ואם אין לו). יצוין כי ר"ח גרס אבנים אך לא גרס בהמה. בכת"י קאו' של המשנה הגירסה כדפוסים שלנו, אך בכל כתי"י של הגמרא הגירסה כירושלמי ורמב"ם.

קמ"ל דאפילו הני דהויין בפרהסיא, שרי לצורך המועד. וצריך עיון אי צריך הני צינעא³ כמו בההיא דפירות כסות וכלים (יג ע"ב) וההיא דלעיל (יב ע"ב) מכניס פירות מצריך בגמרא צינעא אע"פ שאינו במשנה, עכ"ל. ואלמלא דברי התוס' היה מקום להבין באופן אחר את היחס בין המשניות, שבמכירות הנזכרות במשנה דבתים לא הוצרכה צנעה כיוון שאין דרכם של הדברים הללו להימכר בחנויות אלא בביתו או בשדהו של המוכר או הקונה, כך שבכל מקרה המכירה נעשית ברשות היחיד ובצנעה. דלכאורה לא מובן מה פרהסיא יש במכירת אבנים יותר ממכירת שאר דברים, וכן קשה לפירוש התוס' מדוע התנסחה המשנה בלשון "אין לוקחין" המחמירה ולא בלשון קולא. אמנם מאיזכור עבדים יש ראייה לכאורה להבנת התוס', שכן דרכם של עבדים להימכר בשוק⁴. הצעה שלישית לביאור דברי המשנה העלה הרב קאפח (על הרמב"ם שם אות מו), וז"ל: "ואיכא למימר דטעם הנך דמתניתין משום דשכיחי טובא, אבל שדות וכרמים דלא שכיחי טובא לא גריעי משיירה שכתב רבנו שאינו מצוי תמיד, ומינה דבתים בימינו שלא תמיד מזדמן בשכונה מתאימה ובממדים מתאימים שמותר לקנות במועד אע"פ שהמוכר יפנה את הדירה רק לאחר זמן", עכ"ל. ועכ"פ, שתי המשניות הובאו בסתמא והתקבלו להלכה בר"ף (שם) ברא"ש (שם ובסי' יט) ברמב"ם (שם ובהל' כ"ג) ובטוש"ע (סי' תקל"ט סי"א וסי"ב).

גם מדברי הראשונים עולה שלא הותרה מכירה שאינה לצורך המועד

ובגמרא (שם) נאמר: "רב הונא שרא להו להנהו כרופייתא [מוכרי תבלין כגון כרוב וכרשין. רש"י כת"י] למיזל לזבוני כי אורחיהו בשוקא. איתיביה רב כהנא: חנות פתוחה לסטיו פותח ונועל כדרכו, פתוחה לרשות הרבים פותח אחת ונועל אחת, וערב יום טוב האחרון של חג מוציא ומעטר את שוקי העיר בפירות בשביל

3. הצורך לעשות בצנעה אינו סותר לכך שהמכירה היא בפרהסיא, דהצנעה שנזכרה בפירות כסות וכלים היא לפתוח רק דלת אחת משתי דלתותיה של החנות וכד', וניתן להקפיד על כך למרות שהמכירה היא בפרהסיא.

4. שכן איתא במשנה (ב"ק פג ע"ב): "סימא את עינו, קטע את ידו, שיבר את רגלו, רואין אותו כאילו הוא עבד נמכר בשוק, ושמיין כמה היה יפה וכמה הוא יפה", ומשמע שזו דרך מכירתו הרגילה. וראה גם במכילתא (משפטים, מסכתא דנזיקין פרשה א' ד"ה כי תקנה): "מה תלמוד לומר כי תקנה עבד עברי, בנמכר בבית דין על גניבתו הכתוב מדבר", ובפשטות נראה שהמכירה מתבצעת בבית דין.

כבוד יום טוב האחרון. מפני כבוד יום טוב האחרון אין, שלא מפני כבוד יום טוב לא. לא קשיא: הא בפירי, הא בתבלין, ע"כ. וכתב רש"י כת"י וז"ל: "תבלין – כגון כרוב וכרשינין⁵ שהכל יודעין שלצורך המועד הם שאין ראויין להתקיים, הילכך אפילו בפרהסיא שר"י, עכ"ל. ומדבריו עולה שמכירה שברור שנעשית לצורך המועד מותרת ללא הגבלה, ואילו מכירה שלא מספיק ברור שנעשית לצורך המועד, יש לעשותה בצנעה. ואף מכירה זו לא הותרה אלא לצורך המועד, וכמוכח מלשון רש"י: "דהכל יודעין שלצורך המועד הם", ומשמע שהגרעיותא בפירות היא שאין הכל יודעים שלצורך המועד הם, אע"פ שזו האמת. וכן מבואר בדברי הראב"ה (סי' תתכא), המאירי (שם ד"ה אמר המאירי, יג ע"א ד"ה שאין לו) והנמ"ל (ז' ע"א בדפי הר"ף ד"ה בפירי). וכעין זה כתבו גם הריטב"א⁶ (ד"ה מוכרי), המרדכי (סי' תתמו וסי' תתנה) ורבינו ירוחם (נ"ד ח"ה, לז ע"ג). וכן עולה מפשטות לשון ההגהות אשרי (פ"ב סי' יח, וכע"ז בפ"א סי' כג) בשם הא"ז, דכתב: "והוא הדין לפירות וכסות וכלים שמותר לקנות בצנעה לצורך המועד". וכן מבואר גם בארחות חיים (הל' יו"ט סי' יו). ובאמת מלשון המשנה "לצורך המועד" נראה בפשטות שלא הותר למכור אלא לצורך המועד.

שיטת הקדוש מדיפיירא שמספיק שהדבר יהיה ראוי לשימוש במועד

ובהגהה על המרדכי (סי' תתמו; וכן מובא גם בפסקי רבינו יחיאל מפריש סי' נו) איתא: "מעשה בא לפני הקדוש מדיפיירא⁷ שלקח פליצן⁸ מארובי⁹ בחול המועד, והקשיתי

5. כן תיקן המהדיר, וכן הוא בתוס' בשם רש"י. לפנינו: וכרימון. ובאמת רימון מתקיים זמן רב יותר, ואף האות כ' במילה כרימון מלמדת על שיבוש בגירסה. ושמא יש לגרוס "וכרשין", שכתביבתו דומה יותר לכתבת המילה "וכרימון", וכן כתב רש"י לעיל מינה, וכן כתב תלמיד הרשב"א. ויש לציין כי כרשינין אינה צורת רבים של כרשין, דכרשינין היינו קטנית הנאכלת לבהמה (פיהמ"ש עדויות פ"א מ"ח ובהערות הרב קאפח הערה 38; רמב"ם הל' תרומות פ"ב ה"ב; אך ראה פיהמ"ש מהד' מכון המאור שבת פ"א מ"ד הערה מח) וראויה בדוחק גם לאדם (שבת קי ע"א ורמב"ם הל' טומ"א פ"א ה"ט), ואילו כרשין הוא ירק עלים הנאכל לאדם (פיהמ"ש כלאים פ"א מ"ב ובהערות הרב קאפח הערה 18). וראה עוד במחברת צמחי המשנה של הרב קאפח (עמ' 51-52).

6. אמנם הריטב"א התנה את הצורך בצנעה בכך ש"אומנותן בכך", ונראה מדבריו שמוכר שאין אומנותו בכך אינו צריך צנעה אם הוא מוכר לצורך המועד, וכפי שעולה גם מדברי הרמב"ן (ד"ה ולענין צינעא).

7. ייתכן שהכוונה לר"י הזקן מדנפייר, וראה לעיל עמ' ריד.

לו מהא דאין לוקחין וכו' אלא לצורך המועד, וזה אין ראוי ללובשו במועד בלא בית צואר. ואמר לי: כיון שאין מעשה אומן לעשות בית צואר, הדיוט יכול לעשותו ויהא ראוי ללובשו מיד, מותר לקנותו, ואע"פ שאין לו [דעת¹⁰] ללובשו ולעשות בית הצואר עד לאחר המועד, ע"כ. ומבואר בדבריו שדי בעצם האפשרות להשתמש במועד בדבר שקנה כדי להתיר את הקניה, אפילו כשהאדם מתכוון להדיא שלא להשתמש בדבר במועד, ודלא ככל הראשונים הללו. ואולם גם בתים עבדים ובהמה ראויים לשימוש במועד, ואע"פ"כ המשנה אסרה למוכרם שלא לצורך המועד. ועוד קשה שלדבריו לא מובן מדוע הצריכו צנעה במוכרי פירות כסות וכלים, דאם מעיקרא דינא מותר למכור שלא לצורך המועד דבר שיש אפשרות להשתמש בו במועד, לא מובן מדוע צריך להצניע את המכירה. וצ"ע.

המגיד משנה מחדש שמכירה שאינה לצורך המועד נאסרה רק במקום דאוושה מילתא

והמגיד משנה (שם הכ"ב) כתב וז"ל: "ואין לוקחין וכו'. משנה פרק מי שהפך, אין לוקחין עבדים בתים ובהמה אלא לצורך המועד, ופירשו אין זה בלוקח מן השיירא¹¹ אלא בלוקח כדרכו. ונראה לי פירושם, ששאר הדברים כיון שהוא צריך להם, אע"פ שאינו צריך להם במועד רשאי הוא לקנותן, לפי שמקח וממכר אינו אסור דבר תורה אפילו ביו"ט, ולפיכך במועד כל שהוא צריך לו, או להשתכר שמוצאו בזול, לפי דעת רבינו והר"א ז"ל מותר הוא לקנותו, אבל בתים ועבדים ובהמה כיון דאוושה ואוושא מלתא, לא התירו לקנות אלא לצורך המועד או לצורך המוכר, כמו שיתבאר לפנינו. זה נראה לי בפירוש משנתנו, לחלק בין אלו לשאר דברים. ושדות וכרמים דאוושא מלתא גם כן איכא למימר דאין לוקחין, ומתניתין לא תנא להו לפי שאין לומר בהן לצורך המועד, ולא תנא מה שצריך לעשות בו מלאכה קודם שיהנה ממנו, עכ"ל. והובאה דעה זו גם במאירי (שם).

8. נראה שהכוונה למין חלוק. בפסקי ר"י מפריש איתא "פליצון", ובגד זה נזכר ברוקח (סי' שיג ד"ה קריעה מעומד).

9. בפסקי ר"י מפריש איתא: "מארנבייה".

10. כן הוא בפסקי ר"י מפריש, ובהגהה על המרדכי ליתא.

11. שאז מותר מדין דבר האבד, וכפי שהתבאר לעיל (סי' יג).

ולכאורה מבואר בדבריו שהבין שהסיבה שהמשנה התייחסה דווקא לבתים עבדים ובהמה היא שדווקא בהם נאסרה הקניה שלא לצורך המועד משום דאוושא מילתא, אך בשאר דברים הותרה קניה אף שלא לצורך המועד.

קשיים בדברי המגיד משנה

ולכאורה יקשה, שאם כדברי המגיד משנה, לא מובן מדוע במשנת מוכרי פירות הותר למכור רק לצורך המועד; שהרי שיטתו היא שמכירתם מותרת אף שלא לצורך המועד. וביאר הלח"מ שלדעת המ"מ אין כוונת המשנה לומר שמכירה שאינה לצורך המועד אסורה, אלא הכוונה לומר שאפילו מכירה הנעשית לצורך המועד צריכה להיות בצנעה. ואולם, מלשון המשנה נראה שההיתר הוא דווקא בצירוף שני התנאים: צנעה וצורך המועד, דהיא התנסחה: "מוכרים בצנעה לצורך המועד", ואם כדבריו היה לה לומר שמוכרים בצנעה אפילו אם זה לצורך המועד או כעין זה. והמ"מ עצמו (שם הכ"ג) כתב שטעם ההיתר למוכרי תבלין למכור ללא היכר הוא "שדבר ידוע שתבלין לצורך קדרת היום לוקחין אותם". מיהו יש ליישב קושי זה אם נבין שהצורך בצנעה הוא רק כדי ליצור אווירה מיוחדת במועד, ולא כדי למנוע מההיתר להיראות כאיסור.

ומה שהתיר כל מקח וממכר במועד, לכאורה קשה טובא מהסוגיה דפרקמטיא, בה מבואר שלא הותר מקח וממכר אלא במקום הפסד (ולפי חלק מהראשונים אף מניעת רווח), ולא ב"כל שהוא צריך לו", וכפי שהתבאר באורך לעיל (סי' יג). ואין לומר שנאסר רק מסחר לשם רווח, דמבואר מפשטות סוגיה זו (ראה רמב"ם פ"ז הכ"ב) שנאסר אף מקח וממכר לשימוש אישי, אם אינו פרקמטיא האבודה. ואולי כוונתו במילה "צורך" לצורך ממוני שיש במניעתו משום דבר האבד, או לצורך רוחני שיש לאדם שהוא מאוד מעוניין בקניה זו ויתאכזב אם היא לא תתבצע. אך מפשטות לשונו לא נראה שלכך התכוון, וכל כי האי הוה ליה לפרש דבריו.

ונראה שהמגיד משנה הבין שיש לחלק בין פרקמטיא למכירה וקניה שאינה פרקמטיא: המונח פרקמטיא מתייחס דווקא למכירה של סוחר שדרכו בכך, ורק זה נאסר בחוה"מ, אך אין איסור עצמי על מכירה וקניה שאינן בדרך סחורה, והן מותרות אפילו שלא לצורך המועד. והסיבה שאסור למכור פירות כסות וכלים שלא לצורך המועד היא שהמוכר הוא סוחר, ולכן הדבר נאסר למרות שהלוקח מתכוון לשימוש אישי ולא למסחר. אך מכירה שאינה מסחר מותרת, ודווקא

בבתים ועבדים ובהמה דאוּשָׂא מילתא, חל איסור אפילו במכירה חד פעמית לצורך שימוש אישי. ועדיין קשה מפשטות דברי הגמרא והרמב"ם שלא חילקו בכך, וכן מפשטות דברי המגיד משנה שלא כתב להדיא שדבריו מתייחסים דווקא למכירה שאינה סחורה.

קושי נוסף בדברי המגיד משנה

ומה שכתב שדווקא מכירת בתים ועבדים ובהמה נאסרה משום דאוּשָׂא מילתא, קשה לכאורה מגירסת הירושלמי והראשונים הנ"ל¹², שלפיה מתייחסת המשנה גם למכירת אבנים. דברור לכאורה שמכירת אבנים אינה כרוכה בהשמעת קול יותר ממכירת כלים. וכבר הקשה כן הרב קאפח (שם). ואולי יש ליישב שבעבר מכירה היתה שייכת דווקא באבנים גדולות ולכן היא נעשתה בפרהסיא ובקול, או שבמכירת אבנים יש רעש ותכונה יותר מאשר במכירת כלים. וצ"ע.

סתירה בדברי המגיד משנה ויישוב הלחם משנה

והלח"מ עמד על סתירה בדברי המ"מ, שבריש דבריו כתב: "אין זה בלוקח מן השיירא", ומשמע שבמקרה של פרקמטיא אבודה מותר לקנות בתים ועבדים ובהמה, ואילו מסוף דבריו עולה שדווקא דבר שלא אוּשָׂא מילתא מותר לקנות "להשתכר שמוצאו בזול", אך היכא דאוּשָׂא מילתא אפילו זה אסור. ותירץ הלח"מ וז"ל: "לכך יש לומר דמאי דכתב ופירשו וכו', ר"ל דלא נטעה דמאי דכתב לצורך המועד הוא בלוקח מן השיירא, כלומר דבעינן תרתי שיהא לוקח מן השיירא ולצורך המועד אבל בשאר דברים בשיירא לבד סגי, דהא ליתא, אלא דלצורך המועד סגי אפילו בבהמה ועבדים, ובשאר דברים דצריך לו שלא לצורך המועד, אפילו לוקח כדרכו או להשתכר סגי¹³", עכ"ל. והיינו שאין כוונת המ"מ בריש דבריו להתיר קניה משיירה, אלא רק להוציא מהאפשרות שצריך התקיימות של שני תנאים: שיירה, וצורך המועד.

12. ובתוכם הרמב"ם; וכנראה היה לפני המ"מ נוסח הדפוסים, וכנ"ל בריש הסימן שבדפוסים לא גרסו "ואבנים".

13. לשון "סגי" קשה לכאורה, אחר שהיתרו כה נרחב שמותר אפילו כשאין לא דבר האבד ולא צורך המועד. וצ"ע.

וכדי להבין היטב את דברי הלח"מ יש להעתיק את לשון הרמב"ם בהלכה זו: "אין עושין סחורה במועד בין למכור בין לקנות, ואם היה דבר האבד שאינו מצוי תמיד לאחר המועד כגון ספינות או שירות שבאו או שהן מבקשים לצאת, ומכרו בזול או לקחו ביוקר, הרי זה מותר למכור או לקנות. ואין לוקחין בתים ואבנים ועבדים ובהמה אלא לצורך המועד", עכ"ל. ומרצף דבריו נפתח פתח להבין שהאיסור לקנות בתים ואבנים ועבדים מוסב על המקרה דלעיל מינה של שיירה, וקמ"ל המגיד משנה דלאו הכי. ונראים הדברים¹⁴. ועכ"פ אין בזה כדי להקל משאר הקשיים שישנם בשיטת המ"מ, ומהיות שיטתו יחידאית בראשונים.

הצעה ליישוב דברי המגיד משנה והקושי שבה

והיה נראה לומר שמה שהתיר המ"מ קניית שאר דברים דלא אוושא בהו מילתא, אינו בכל מצב אלא דווקא בשיירה, שבה אסור לקנות בתים ועבדים ובהמה. שהרי כתב: "ולפיכך במועד כל שהוא צריך לו או להשתכר שמוצאו בזול לפי דעת רבנו והר"א ז"ל מותר", עכ"ל, ולכאורה אם דעתו שמותרת כל קניה שהיא (ואפילו שלא מן השיירה), פשיטא שקניה "להשתכר שמוצאו בזול" מותרת, כיון שהיא דבר האבד, ואם כן לכאורה לא מובן מדוע נצרך לכתוב שדבר זה יהיה מותר אחר שהשמיענו היתר מופלג ממנו? אלא על כרחנו שמה שכתב בתחילת דבריו להתיר קניית "דבר שצריך לו", כוונתו לקניה מן השיירה בלבד, ולפי זה מיושבים דבריו ואין הם סותרים לדין מוכרי פירות ולאיסור פרקמטיא.

דא עקא, שהמ"מ מנגיד בין בתים ועבדים ובהמה לשאר דברים, ומשמע מכך שאותו היתר שהותר בבתים ועבדים ובהמה לצורך המועד ועליו כתב המ"מ ש"אין זה בלוקח מן השיירה", הותר בשאר דברים אפילו שלא לצורך המועד, שלא בלוקח מן השיירה.

14. והמאמר (סי' תקלט סק"ז) כתב שדברי הלח"מ דחוקים ותירץ שהמ"מ חזר בו מרישא לסיפא. אך לכאורה קשה מאוד לומר שחזר בו בתוך כדי דיבור והשאיר את משנתו הראשונה לצד משנתו האחרונה בלי לתקן את דבריו. ומה שהקשה על הלח"מ "דמאן דכר שמה דשיירה הכא במתניתין", לכאורה אינו קשה, דהשיירה אמנם לא נזכרה במשנה אך ברמב"ם היא נזכרה ממש בהלכה זו בתוך כדי דיבור.

ב. מכירה שאינה לצורך המועד בחנות שנפתחה לצורך המועד

לכאורה נראה שיש לאסור פתיחת חנות שמקצת לקוחותיה קונים שלא לצורך המועד

יש לדון מה הדין בחנות שרוב לקוחותיה קונים לצורך המועד ומיעוטם קונים שלא לצורך המועד, האם בעל החנות רשאי לפתחה בצנעה ובכך להראות שהוא מבחינתו מתכוון למכור רק לצורך המועד, או שאסור לו משום שבפועל חלק מהמכירות אינן לצורך המועד. ולכאורה נראה שיש לאסור, דכיוון שלא הותרה אלא מכירה לצורך המועד, נמצא שאפילו אם ימכור פעם אחת שלא לצורך המועד, עבירה היא בידו. ואע"פ שאין עיקר כוונתו למכירה זו, סוף סוף אין בזה כדי להתיר את האסור.

המגן אברהם מתיר למכור לגוי במועד בחנות הפתוחה לצורך ישראל

והנה, כתב המג"א (סי תקלט סק"י) וז"ל: "מוכרי בשמים אע"פ שהוא דבר המתקיים לא בעי צנעה, שניכר שהוא לצורך המועד (ב"ח). ואם כן, כיון שפותחין לצורך ישראל, אפילו בא עכו"ם לקנות מותר למכור לו. עס"ה", עכ"ל. ובפשטות מכירה לנכרי אינה נחשבת כמכירה לצורך המועד, שאם לא כן מה בא המג"א לחדש, ומאי "ואם כן". וגם בסברה נראה שלא התירו חכמים מעשה הדיוט ומקח וממכר אלא לצורך ישראל, דלצורך גוי למה שיתירו, הא לדידו זהו יום חול. וכן נראה מדברי המג"א במקום נוסף (סי' תקלא סק"ח, והסכימו עמו הפמ"ג באשל אברהם סק"ח והמחה"ש סק"ח). וכן נקטו בפשיטות החיי אדם (כלל קו סי"א), המשנ"ב (סי' תקלט סק"ג), הכף החיים (סי' תקלט סק"ג וסי' תקמב סק"ב), האגרות משה (או"ח ח"ה סי' כ' אות י') ואחרונים נוספים¹⁵. ומצאנו מקור לקביעה זו בתשובת הראב"ד (נדפס בשיטת הקדמונים - שו"ת

15. יצוין כי בגמרא (ע"ז כא ע"ב) נאמר שאסור להשכיר מרחץ לגוי מפני שיפעיל אותו בשבת וייראה כשלוחו של ישראל. והקשתה הגמרא שאם זה החשש, יש לאסור זאת לא רק בגוי אלא גם בכותי השומר שבת, משום שיפעיל את המרחץ בחוה"מ. ותירצה הגמרא שבחוה"מ מותר גם לישראל עצמו להפעיל את המרחץ, ולכן אין בעיה בכך שהכותי יעבוד וייראה כשלוחו. ובחכמת שלמה (או"ח סי' תקל) תמה, וכי המקשן בגמרא לא ידע שמותר לישראל לחמם מרחץ בחוה"מ? ותירץ שהכותי מפעיל את המרחץ לצורך גויים, ולכן הדבר אסור לישראל, ומשום כך הבין המקשן שיש בעיה אם הכותי ייראה כשלוחו, ואילו התרצן סבר שמותר שכיוון שלצורך ישראל מותר, לא גזרו. אך הקשה על זה החכמ"ש וז"ל: "מיהו לפי זה יהיה נתחדש לנו דין חדש

מלוקט, ההדיר רמ"י בלוי, עמ' שכה סי' יד), שנשאל "אם יוכל יהודי לבשל לגוי בחולו של מועד", והתיר רק מפני דרכי שלום או כשהגוי עושה עמו טובות אחרות, ומוכח מדבריו שבאופן עקרוני צורך של גוי אינו נחשב לצורך המועד, דומיא דיו"ט שאמרה בו תורה (שמות יב, טז): "הוא לבדו יעשה לכם", ודרשו חז"ל (ביצה כא ע"א): "לכם ולא לנכרים"¹⁶. ואם כן, נראה שכוונת המג"א לומר שדי בהיכר שהמכירה נעשית לצורך המועד, כדי להתיר מכירה שאינה לצורך המועד. והו"ד במשנ"ב (סקל"ג).

סברת ההיתר צריכה ביאור

ונהגה, לכאורה אין אפשרות ללמוד מדברי הב"ח לגבי בשמים היתר במכירה לגוי. ולכן נראה שמה שכתב המג"א "אם כן" אינו מתייחס רק לדבריו בתחילת הדיבור הזה אלא גם לדברי השו"ע כאן לגבי מוכרי תבלין וירק וכל דבר שאינו מתקיים. וכוונת הדברים היא, שאחרי שמצאנו היתר בדברי השו"ע והב"ח למכור כשניכר שהוא לצורך המועד, כיוון שפוחתים לצורך ישראל, מותר למכור אפילו לגוי שבא לקנות. ולפי המתבאר שמכירה שאינה לצורך המועד לא הותרה, וכמו שכתב גם המג"א עצמו (שם סק"ח), נראה שלא התיר המג"א מכירה שלא לצורך המועד אפילו אם היא נעשית בצנעה, וכל היתרו הוא דווקא בכגון שבעל החנות פותח בהיתר. דא עקא, שלכאורה לא מובן מה הסברה להתיר בזה.

קשיים בהבנת דברי הכלבו שמתיר לתגר לעבוד במועד

וכאמור, המג"א סיים דבריו וכתב: "ועיין סוף סעיף ה'". ונראה שכוונתו למה שכתב הרמ"א שם וז"ל: "ותגר שקונה מזה ומוכר לזה וחוזר וקונה ומוכר מותר,

דבחוה"מ להסיק לצורך עכו"ם המרחץ אסור", עכ"ל, ולכן העדיף לתרץ ולומר שהתרצן סבר שבאמת מותר לישראל להפעיל את המרחץ עבור גוים. ומבואר בדבריו שהבין שמלאכה המותרת לצורך המועד, מותרת אף עבור גוים, ואף נטה לפרש כך את מסקנת הגמרא. אמנם לאור האמור בפנים, נראה שיש לצדד דווקא בתירוץ הראשון, לפיו גם המקשן וגם התרצן מסכימים שצורך גוי אינו נחשב צורך המועד.

16. ואמנם בשבט הלוי (ח"ח סי' קכה אות ב) הבין מדברי הראב"ד שהגדר הוא קל יותר, יעו"ש. אך לכאורה נראה שהראב"ד לא בא לומר שצורך גוי נחשב צורך המועד אלא להיפך, והוא רק מיקל בדין הואיל. ובזה קי"ל דאין להקל אלא בשעת הדחק, וכמו שהאריך הט"ז (או"ח סי' תקיב סק"ו), והו"ד במשנ"ב (סקט"ו), ובשעה"צ סק"ל ציין לראיות מהראשונים לדבריו.

דהוי דבר האבד", עכ"ל. וזהו צד לקולא שמצטרף לדברי המג"א. ומקורו בכלבו (סי' ס' ד"ה אין עושין סחורה, בהנד"מ ח"ג עמ' תא) שכתב: "ונראה לומר שהתגר הלוקח פירות ומוכרן לאלתר וחוזר ולוקח פירות מאותן הדמים וחוזר ומוכרן מיד, מותר לקנות ולמכור כדי שלא יפסיד אותו הריוח, גם אפשר שיזלו הפירות בין כך", עכ"ל. אך הרמ"א השמיט את הכתוב בכלבו שהוא לוקח פירות ומוכרם לאלתר ומיד.

ואולם לכאורה דברי הכלבו צריכים עיון, דלפי סברתו יש להתיר לכל בעל אומנות לעשות אומנותו במועד "כדי שלא יפסיד אותו הריוח". ועוד קשה, דמה בכך שהפירות ייפסדו, והרי אם נאסור עליו לקנותם לא ייגרם לו כל נזק מכך שייפסדו.

קשיים בתירוצי האחרונים

והמג"א (סק"ח) כתב ליישב את הקושי הראשון, וז"ל: "וי"ל דהכא דוקא בביתו מותר אבל בחנות אסור", עכ"ל. אך לכאורה קשה להעמיד את דברי הכלבו באוקימתא שכזו. ועוד הקשה על כך ערוה"ש (סי"ד): "ודוחק לומר כן, דסתם תגר הוא בשוק בפרהסיא. ועוד, דאי מטעם דבר האבד היכן מצינו דדבר האבד צריך צינעא", עכ"ל¹⁷. והמאמ"ר (סק"ג) כתב וז"ל: "נראה דלא קשה מידי, שבעלי החנויות נהי דדרכן למכור ולחזור ולקנות, מכל מקום אינם לוקחים מיד שמכרו, אלא ממתנינן למכור על יד על יד כל מה שבחנות או רובו ואז חוזרים ולוקחים ומוכרים או ממתנינן על היריד לקנות, משא"כ תגר שאין דרכו לעמוד בחנות אלא מוכר וחוזר ולוקח באותם מעות ולכן לדידה הוי דבר האבד", עכ"ל. וכעין זה כתב הא"ר (סק"ד). אך לכאורה לא מובן מה הרווח בהסבר זה, דסוף סוף ברור שגם בעלי החנויות ירוויחו פחות אם לא ימכרו במועד, ואין הדבר תלוי בשאלה מתי

17. וכן כתב הרמב"ן (ד"ה ולענין צנעא): "ולענין צנעא לא מצאתי בכל דבר האבד ממש שיהא צריך צנעא אלא בחושש להפסד במכניס פירותיו מפני הגנבים (יב ע"ב) ובמביא כלים מבית האומן שאינו מאמינו (יג ע"א), ואין הצנעה מעכבת עליו אלא מצניע כמה שהוא יכול להצניע ואינו מניח מלאכתו בשביל כך, מעובדא דכשורי דרב יוסף, הא בדבר האבד גמור עושה לכתחלה כדרכו בלא שנוי דצנעה", עכ"ל. והיה מקום לתרץ שמניעת רווח חמורה יותר מהפסד ולכן צריכה צנעה וכפי שמצינו במקרים שהזכיר הרמב"ן, אך קשה לחדש כן ללא ביסוס של ממש בדברי הכלבו. ויעוין באריכות לעיל (עמ' שכט ואילך) בביאור דברי הרמב"ן הללו.

בדיוק הם קונים את סחורתם. ולכאורה כל הקשיים עדיין קשים על דברי הכלבו. ונראה שכוונתם לומר שהסוחר מתעסק בכמויות גדולות יותר משום שהוא סיטונאי, ולכן עליו למכור מיד, כדי שלא לשבש את מערך השיווק הכללי, והסיכון שלו הוא גדול יותר. ועכ"פ עדיין לא מיושב הקושי שהיה לו לסוחר לשובות מכל מלאכה במועד ולא להכניס את עצמו למצב של דבר האבד, ולכאורה הוי בכלל מכון מלאכתו במועד¹⁸. ומלבד כל זה, לא ברור על מה מיוסדת קביעתם המציאותית של המאמ"ר והא"ר, דלכאורה לא מובן מדוע שהתגר יקנה סחורה נוספת לפני שסיים את רוב הסחורה הישנה ודווקא בעל חנות לא ינהג כן. אמנם נראה שגם זה מיושב לפי הנ"ל, דכיוון שמערך השיווק תלוי בתגר, והוא מתפרנס ממכירות מועטות שבכל אחת יש כמות גדולה, הוא מוכרח לשווק סחורה לפי צרכיהם המשתנים של לקוחותיו, ושאינו ממוכר רגיל שמתפרנס משיגרת מכירות ולא ייגרם לו הפסד משמעותי אם יימנע מעבודה בימי המועד. ועכ"פ נשאר הקושי שלא מובן מדוע הותר לתגר זה מעיקרא לקנות סחורה ולעסוק בעבודתו.

קושי בתירוץ ערוך השולחן

וערוה"ש (סט"ו) כתב ליישב זאת וז"ל: "ולפיכך נראה לענ"ד דהעניין כן הוא, דמלאכות גמורות של בעלי מלאכות אסורות לגמרי, אם מדאורייתא אם מדרבנן כמ"ש בסי' תק"ל, אבל משא ומתן נאסר רק מסוחר שאין זה תמידיות יום יום ואין לו היזק אם ימכרנה ביום אחר, ולזה צריך תנאים שנתבארו בסימן זה, ובלאו הכי אסור, וזה ששנינו מוכרי פירות כסות וכלים מוכרין בצינעא, אינו בחנונים אלא במוכר פירותיו שבשדותיו וכסותו וכלים שעשה או שקנה, ואין לו הפסד אם ימכרם היום או לאחר המועד, כי כשימכרם לא יהיו לו אחרים למכירה. וכן מוכרי תבלין או ירקות מיירי בכהאי גוונא. אבל מי שפרנסתו מחנותו וממנה מתפרנס יום יום, הלא אין לך דבר האבד יותר מזה, ואם ינעל חנותו בודאי יקמץ להוצאת שמחת יו"ט, וזה הא מפורש בירושלמי שהבאנו דבשביל להרבות בכבוד יו"ט מותר לישא וליתן. ואצלינו ברור דאם ינעלו החנויות ימעטו בשמחת יו"ט. וכן משמע בתוספתא פ"ב (ה"ז) דתניא חניות פתוחות לסטיו, פותח ונועל כדרכו. פתוחות לרשות הרבים, פותח אחת ונועל אחת. ובגמרא סוף פרק ב' (יג ע"ב) הביא

18. ואין לומר שהתירו לו כדי שלא יפסיד את שמו הטוב לטווח הארוך, דאם זה טעם ההיתר היה על הכלבו לכתוב זאת.

ברייתא זו מעניינת דמוכרי בשמים ע"ש, אבל בתוספתא אין זכר לכל זה אלא סתם חנויות ע"ש, ומשמע דבכל החנויות מיירי, וכדאמרן, שכל שמחיתו מן החנות הוי כדבר האבד וצורך שמחת יו"ט. והן הן דברי רבינו הרמ"א בתגר, כיון דפרנסתו בכך, ורק יש להזהירם לפתוח רק דלת אחת אם הם ברה"ר גמור [כן נלע"ד ללמד זכות על כלל ישראל וגם הא"ר והמחה"ש למדו זכות], עכ"ל. ולפי זה נראה שהמכירה והקניה "מיד" באות להראות את הזדקקותו הדחופה לממון עבור מחייתו בימי המועד. אך לכאורה קשה להכניס זאת בלשון הכלבו, שהתיר משום דבר האבד ולא משום צורך המועד. וצ"ע.

מדברי הארחות חיים מוכח שלא הותרה תגרות אלא לצורך המועד

והנה, בארחות חיים (שם) כתב וז"ל: "ונראה לומר שהתגר שלוקח פירות ומוכרן לאלתר וחוזר ולוקח פירות מאותן הדמים וחוזר ומוכרן מיד יהיה מותר לקנות ולמכור כדי שלא יפסיד אותו הרווח, גם אפשר שיזולו הפירות בין כך. ויש אומרים דוקא בצנעה מפני שפירות דברים ראויין להתקיים הן ויאמרו¹⁹ שהוא לוקחן שלא לצורך המועד, אבל כרוב וכרישין ודומיהן אפילו להוליכן למכור בשוק כדרך מותר, שהכל יודעין שלצורך המועד הן שהרי אינם ראויים להתקיים", עכ"ל. ומבואר בדבריו שלא נחלקו הפוסקים אלא בנוגע לצורך בהיכר, אך עצם הצורך למכור דווקא לצורך המועד הוא דבר פשוט ומוסכם. ואף מהעובדה שהתייחס לתגר שלוקח פירות ומוכרן לאלתר, עולה שהמכירה היא לצורך המועד, דהא מפורש במשנה שאסור למכור פירות שלא לצורך המועד וכנ"ל. וכן מוכח גם מכך שלאחר דבריו הללו הסביר מהי צנעה. והרי הסבר זה נוגע לדין המשנה שנזכר בדבריו לעיל מינה, וכנ"ל. ואם נאמר שהתיר לתגר למכור אפילו שלא לצורך המועד אין הדברים מובנים. וההסבר על צנעה הופיע מיד לאחר דין התגר גם בדברי הכלבו.

ולאור זאת נראה שעיקר החידוש בתגר הוא שמותר לו להשתתף במסחר הנעשה לצורך המועד על אף שאין הוא מספק את המאכלים אלא רק מתווך (בשונה מאדם המוכר את פירות שדהו). איברא דלפי זה לא מחוור מדוע נזכר עניין הפסד הרווח. ונראה שכוונתו לומר שהותר לאדם לעסוק בתיווך זה משום שהוא לצורך המועד, והיתר זה מביא לכך שצריך להתיר לו למכור גם שלא לצורך

19. כנדצ"ל. לפנינו: ואמרו.

המועד, כדי שלא יפסיד את מה שקנה כבר בהיתר. ועל"פ ברור מדברי הארחות חיים שבאופן עקרוני לא הותרה תגרות אלא לצורך המועד. וכבר הוכח שהכלבו אינו אלא מהדורה קמא של הארחות חיים²⁰, וממילא נראה פשוט שיש לפרש את דברי הכלבו לפי האמור בארחות חיים. וכן מבואר גם בדברי המאירי (יג ע"ב ד"ה מוכר), שאותם סוחרים שאין להם חנות והם מוכרים "יד על יד", "ניכר בהם שלצורך המועד הם ניקחים".

לפי זה דברי המג"א אינם מובנים

ובספר חוה"מ כהלכתו (פ"י הערה קסו) הובא הסבר הגרמ"ש קליין שליט"א, שכוונת המג"א בסק"י לומר שהמכירה מצד עצמה לא נאסרה בחוה"מ, וכפי שביאר בסק"ח, ולא נאסרה אלא פתיחת החנות, ולכן במקרה שהפתיחה הותרה והיינו משום שמוכר לצורך המועד, אין איסור למכור שלא לצורך המועד, כגון אם נזדמן גוי. וכבר קדמו הלבושי שרד (על המג"א שם). ואכן נראה שלכך כוונת המג"א ולכן הפנה לסעיף ה', אך לפי כל המתבאר נראה לכאורה שקשה לקבל את שיטת המג"א בזה.

קושי בהכרעת האליה רבה והמשנ"ב

ולפי מה שהתבאר צריך עיון גם בדברי הא"ר, שכאמור לא קיבל את הבנת המג"א בדעת הכלבו, אך בהמשך דבריו (סק"ה) הביא ללא כל הסתייגות את היתר המג"א למכור לגוי אם פתח לצורך ישראל. וכן קשה לכאורה להבין את שיטת המשנ"ב, שבשעה"צ (סק"ב) נקט כהבנת הא"ר בדעת הכלבו שסחורה לא הותרה בצנעה וההיתר הוא דווקא בתגר, ודלא כמג"א, ואילו במשנ"ב (סק"ג) הביא את היתר המג"א למכור לגוי. ולפי מה שהתבאר דהא בהא תליא, וכפי שאכן נראה מדברי המג"א עצמו, דבריהם צריכים ביאור. וכן הקשה הגרמ"ש קליין (שם).

בספר פירות האילן מתאים את דברי המג"א לדברי המשנ"ב

אף בספר פירות האילן (סי' תקלט סק"ה) עמד על סתירה זו בדברי המשנ"ב, וכתב לתרץ וז"ל: "ואפשר דכונת המג"א הוא דכיון דחז"ל התירו לפתוח החנות כדרכו לא שייך לא למכור לגוי, דאיך יאמר לזה אני מוכר ולזה לא מאחר דחנותו

20. ראה הקדמה לארחות חיים הל' שבת, מהד' מכון ירושלים וישיבת אור עציון.

פתוח כדרכו. ולפי זה בפירות כסות וכלים דאין חנותו פתוח ממש רק קצת אפשר דאין למכור לגוי, עכ"ל.

קשיים בדבריו

אולם לכאורה לא מובן מדוע אין הדבר שייך. ויתירה מזו מצאנו בגמרא (ע"ז נו ע"א): "סבר רב יוסף למימר: אלוודי עובדת כוכבים בשבתא בשכר שרי משום איבה. א"ל אביי, יכלה למימר לה: דידן דמינטרי שבתא מחללינן עלייהו, דידכו דלא מינטרי שבתא לא מחללינן", ע"כ. וכן פסקו הר"ף (ז' ע"ב בדפיו), הרא"ש (פ"ב ס' ז) והטו"ש (י"ד ס' קנד ס"ב). ובנידון דידן מדובר בסך הכל על הימנעות ממכירה. ואם יש חשש איבה, ניתן להימנע לגמרי מפתיחת החנות, ואין הדבר דומה לנידון הגמרא בע"ז שבו האיבה תיווצר מעצמה ע"י שב ואל תעשה. ולא מסתבר שיהיה מותר לאדם להכניס עצמו למצב שבו הוא ייאלץ לעבור על ההלכה בגלל איבה, דהא יסוד ההיתר באיבה הוא אונס וכאן אין זה אונס. ובר מן דין קשה שבדברי המג"א לכאורה מבואר להדיא שלא מטעם זה התיר, אלא משום שלמד זאת מדברי הרמ"א בסעיף ה'. ואולי המג"א הבין שההיתר הוא משום איבה. ולא בכדי התייחס דווקא למכירה לגוי ולא למכירה לישראל שלא לצורך המועד. אלא שאם כן לא ברור מדוע לא כתב זאת להדיא, וגם ההסתמכות על הכלבו אינה מובנת, וכנ"ל. וצ"ע.

והפירות האילן הודה שמפשוטות דברי הפוסקים נראה שהתירו מכירה לגוי אף בחנות שפתוחה בצנעה ולא חילקו בין ירקות לפירות כסות וכלים כפי שיש לחלק לפי דרכו, ומשום כך נדחק להסביר הסבר נוסף בדעת המג"א, שבירק יש היתר משום דבר האבד, שאם לא ימכור לגוי ייתכן שהירק ייפסד תוך זמן קצר משום שלא יהיו קונים, אך הוא עצמו כבר עמד על כך שהסבר זה נדחה באותו אופן מפשוטות הפוסקים שלא חילקו. וגם קשה טובא להבין את הדמיון לסעיף ה' שכתב המג"א. ועוד קשה, שלסברה זו יהיה מותר אף לכתחילה לפתוח את החנות לשם מכירה לגוי, ולא משמע כן מלשון המג"א. ואכן בסיום דבריו נשאר הפירות האילן בצ"ע.

ביאור דברי המגן אברהם

ונראה שהמג"א הבין שיש לראות את התנהלות החנות כמכלול, ולא לראות את המכירה המסוימת שנעשית שלא לצורך המועד כעומדת בפני עצמה, ולכן היא מותרת. ובאמת בנמוקי יוסף (ז' ע"א בדפי הר"ף ד"ה בפירי) כתב: "בפירי – שקונין

הרבה פעמים לצורך חול, צריך לקנות בצנעה, שלא יחשדוהו שלוקח לצורך חול", עכ"ל, ומפורש יוצא מדבריו שאפילו שחלק מהקונים אינם קונים לצורך המועד, יש להתיר את פתיחת החנות והמכירה בה. אמנם, הראיה מדברי הכלבו אינה מיושבת בזה, וגם סברת הדבר אינה מבוארת.

מכירה לישראל שאינו שומר תורה ומצוות

ובדבר מכירה לצורך המועד לישראל שאינו שומר תורה ומצוות, כתב האג"מ (שם) שדינו כגוי. וכן הובא בשולחן שלמה (סי' תקיב הערה ד) בשם הגרש"ז אורבך. ובשמירת שבת כהלכתה (פס"ז הערה קלו) כתב על דברי האג"מ וז"ל: "ולכאורה למה לא ימכור ליהודים אלה מצרכים לצורך החג, דלפחות יקיימו בזה מצות עונג יו"ט", עכ"ל. ולכאורה דבריו אמורים דווקא לשיטה הסבורה שמצוות אינן צריכות כוונה, דהא לשיטה הסבורה שמצוות צריכות כוונה נראה שאין כאן מצווה, דבסתמא קשה להניח שיהודי שאינו שומר תורה ומצוות מתכוון באכילתו לקיים מצווה ולענג את היום. ואף אם הוא נופש ומטייל בחוה"מ, אין הדבר מלמד על כוונה כלשהי לקיים את מצוות התורה²¹, ואין זה אלא ניצול של ימי החופש לטיול²². ובחוה"מ כהלכתו (פ"י הערה קסה) כתב בשם הגרמ"ש קליין שליט"א וז"ל: "ובזמנינו שרובא דרובא מאלו שאינם שומרי תורה ומצוות הם בבחינת תינוקות

21. ואם קונה מצות בפסח, ידיים מוכיחות שמתכוון לענג את המועד ומותר למכור לו אותן ואת כל הנלווה עמן. וכן אם יודעים שהוא מכיר בכבוד היום, נראה שמותר למכור לו, אף אם אינו שומר תורה ומצוות. ועכ"פ קשה לומר שזו המציאות הרגילה.

22. וכעין זה הקשה הגר"א נבנצל שליט"א על דברי השש"כ הללו (בהערה על תשובת הרה"ג ר' עזריאל אריאל שליט"א בנושא קטיף לצורך יהודי שאינו שומר מצוות. התשובה וההערה נדפסו בקובץ אמונת עתיך 33 עמ' 35-37 ובספר מועדי הארץ נספח ט), וז"ל: "וצ"ע, דאינם מתכוונים למצוה ואינם מודים בה. וגריעי בזה ממקיים מצוה ללא כוונה, דלדעת הרמב"ם במידי דאכילה יצא, אלא הוה כשומע קול שופר ואינו יודע שהיום ראש השנה ושמצוה לתקוע ושזה שופר, שלא יצא אפילו לסוברים מצוות אינן צריכות כוונה", עכ"ל. ויש להעיר שלכאורה בדרך כלל המציאות היא שאותם יהודים כן יודעים ומודים בכך שימים אלו הם ימי חוה"מ ולא כופרים בכך, אלא שהם משתמטים מקיום המצוות, ולפ"ז למ"ד מצוות אין צריכות כוונה, סגי בהכי לצאת יד"ח. ופוק חזי שקוראים לימים הללו פסח וסוכות, ואף חול המועד הוא ביטוי שגור גם בפיהם של אלו שאינם שומרי מצוות. ונראה שכוונת הרב נבנצל לכך שאין יודעים שיש מצווה לכבד ולענג את היום באכילה ושתייה, ולכן אין משמעות לעצם ידיעת שמם של הימים הללו. ויעוין עוד בספרו ירושלים במועדיה (עמ' קפ).

שנשבו, יש להקל בזה". והפירות האילן (שם) הקשה על דבריו, דלכאורה אין קשר בין רמת אחריותם וגודל אשמתם בכך שאינם שומרים תורה ומצוות ובין העובדה שהמכירה אינה לצורך המועד. ונראה שהגרמ"ש קליין הבין שמידת האחריות בעבירה היא הקובעת אם האדם נידון כגוי לעניין זה או לא. ולפי דברי הראב"ד הנ"ל (עמ' שפב) שתלה את דין חוה"מ בדין יו"ט, נראה שהדבר תלוי במחלוקת שהובאה במשנ"ב (סי' תקיב סק"ב) בעניין בישול לקראים ביו"ט. ויעוין עוד בבנין ציון (החדשות סי' כג) ובאג"מ (אה"ע ח"ב סי' כ' אות ד). ובשולחן שלמה (שם) נקט שכמעט ואין תינוקות שנשבו בזמננו. ואכמ"ל בזה.

במקום שהדבר יגרום לאיבה, יש להתיר מכירה לגוי

אמנם נראה שלמרות כל זאת, במקום שאי אפשר לפתוח את החנות רק לצורך המועד וישנו חשש אמיתי לאיבה, מותר לפותחה אע"פ שהדבר יכול בהכרח מכירות לצורך אחר המועד או לצורך גוי שאינו נחשב צורך המועד, ואף בלי להזדקק להיתרו של המג"א. ויש ללמוד זאת מכך שמותר לעשות במועד מלאכות שאינן לצורך המועד עבור השכר שיקבל הפועל העושה אותן, אם שכר זה דרוש לו לשם אכילתו במועד, כמבואר בגמרא (יג ע"א) ובפוסקים (רמב"ם פ"ז הכ"ד, שו"ע סי' תקמב ס"ב). ואף בפרקמטיא, מותר אף במקרה שהמוכר אינו זקוק לרווח במועד אך הלקוחות צריכים לקנות במועד. ולכן נראה שאף המכירה ליהודי שאינו שומר תורה ומצוות או לגוי מותרת, אם אין אפשרות להימנע ממנה. שאם הדרך היחידה להימנע ממנה היא לא למכור כלל, נמצא שיש בה צורך המועד. וכן כתב לדינא האג"מ (שם).

במקרה שרוב הלקוחות קונים שלא לצורך המועד אין היתר לפתוח את החנות

אולם במקרה שרוב הלקוחות קונים שלא לצורך המועד, נראה שיש לאסור. וכן דעת הרה"ג ר' יהודה הלוי עמיחי שליט"א (בהערה על דברי הגר"ע אריאל שנזכרו בהערה 22). והגר"ע אריאל (שם) כתב שאם המכירה אכן מיועדת לצורך המיעוט הקונה לצורך המועד, הדבר מותר, אך מבחינה מציאותית הסתייג מהוראת היתר זה, וז"ל: "למעשה קשה לסמוך על סברה זו, מפני שכוונתו העיקרית של החקלאי היא להרוויח, ולשם כך עליו לשרת את כל לקוחותיו, ולכן הוא מכוון", עכ"ל.

כשרוב הלקוחות קונים לצורך המועד אין לאסור משום לפני עיוור או מסייע לדבר עבירה

אמנם ברור שכל זה מצד המוכר, אך הקונה שלא לצורך המועד בוודאי עובר עבירה, שהרי הוא מבחינתו יכול וצריך וחייב להימנע מקניה זו. וכיוון שכך, יש לדון האם המכירה לא נאסרת משום לפני עיוור. ובמקום שישנן חנויות של גויים, נראה פשוט שנחשב הדבר כחד עברא דנהרא ואין איסור תורה דלפני עיוור דאורייתא, כמבואר בגמרא ובראשונים (ע"ז ו' ע"ב)²³. ובנידון דידן נראה שהדבר מותר גמור, לפי מה שכתב הש"ך (י"ד סי' קנא סק"ו) שבישראל מומר בחד עברא דנהרא אין איסור מסייע לדבר עבירה לא מן התורה ולא מדרבנן²⁴. וכן כתב בשולחן שלמה (סי' תקלט סק"א) בנוגע לנידון דידן. ואמנם הרמ"א (י"ד שם ס"א) נקט שיש מחלוקת ראשונים בהכשלה בחד עברא דנהרא, ולא חילק בין גוי ומומר ובין סתם ישראל²⁵, אך גם לשיטתו יש להקל, דכתב שנהגו להקל ובעל נפש יחמיר.

ואף במקום שאין חנויות של גויים נראה שיש להקל. ראשית, כבר הובאה לעיל (עמ' פט) שיטת הרמב"ן שאין איסור לפני עיוור באיסורים דרבנן, והנידון דידן הוא ודאי לכל היותר איסור דרבנן. שנית, במקרה שהישראל אינו מתכוון ואינו מעוניין כלל במעשה ההכשלה, והוא עושה את חפצו לפי תומו ובא אחר ומרשיע בעקבות זאת, אין הדבר בכלל לאו דלפני עיוור, דלא דמי לנותן מכשול או למוכר בהמה לגוי שישתמש בה לע"ז, דכאן הישראל אינו מעוניין כלל במכירה ונאלץ לעשותה רק משום איבה. חילוק זה מבוסס על האמור במשנה (מע"ש פ"ה מ"א)

23. אמנם יעוין בביאור הגר"א (י"ד סי' קנא סק"ח) שחלק על הבנה זו בגמרא.

24. ואמנם יש מקום להבין שאף הש"ך לא היקל אלא במשומד במזיד ולא במי שגדל מילדותו במשפחה שאינה שומרת תורה ומצוות, שהוא אמנם אינו אחיך במצוות אך אינו משומד לכל דבר. ויעוין בזה באורך בשו"ת באהלה של תורה (זרעים ח"ב עמ' 434 ואילך). ויש לעמוד על דבריו שם אבל אכמ"ל. אך כיון שבחד עברא דנהרא אין איסור תורה, נראה שיש להקל בזה, דספק דרבנן לקולא.

25. וכן משמע מכך שהראב"ן (ע"ז סי' רפט) והר"ן (ע"ז א' ע"ב בדפי הר"ף ד"ה מניין וד"ה דיקא) ורבינו ירוחם (ני"ב ח"ה, עג ע"א) אסרו מדרבנן הכשלה בחד עברא דנהרא אף בגוי, ואילו הראב"ה (ע"ז סי' א'נא) בשם רבינו יואל התיר הכשלה בחד עברא דנהרא אף בישראל, ומדברי התוס' (ע"ז ו' ע"ב ד"ה מניין) נראה שאף הם סברו כרבינו יואל, שהרי היתרם למעשה בחד עברא דנהרא מושתת על דיוק מהגמרא, ומשמע שאין איסור נוסף מלבד המתואר בגמרא. וגם סברת החילוק בין מומר לסתם ישראל צריכה ביאור, כפי שכבר הרגיש הדגמ"ר (על הש"ך שם). ואכמ"ל עוד.

שמציינים כרם רבעי בקוזזות אדמה, דהיינו רגבי אדמה, כדי למנוע מכשול מאנשים שעלולים לאוכלו, ולדעת רשב"ג דין זה נוהג רק בשביעית. ובגמרא (ב"ק סט ע"א) אמרו על כך: "אמר רשב"ג: במה דברים אמורים, בשביעית, דהפקר נינהו, אבל בשאר שני שבוע, הלעיטהו לרשע וימות", ע"כ. וכן פסק הרמב"ם (הל' מע"ש פ"ט ה"ו). והפוסקים התירו גם הלעטה בקום עשה ולא רק בהימנעות מאזהרה, וכפשוטו לשון הלעיטהו. יעוין בריטב"א (ב"מ ו' ע"א ד"ה ותו הא) שהסביר שזו הסיבה שמשביעים שני אנשים שבועדאי אחד מהם נשבע לשקר. והיראים (סי' רכג) כתב וז"ל: "והני מילי בשוגגין, אבל מזידין אע"פ שאתה מרבה עונשו שחטא בהתראה, אין בכך כלום, ועל זה נאמר הלעיטהו לרשע וימות", עכ"ל. וכן כתב הסמ"ג (עשין יא ד"ה וכל מי). וכן כתבו הפוסקים בהקשרים נוספים²⁶. והדבר אף מוכח מיניה וביה, שהרי האדם עשה מעשה בנטיעת הכרם. ואולי יש לדחות משום שהדבר מוגדר כ"לפני דלפני", שמותר אף במכשול גמור. וצ"ע. ועכ"פ מדברי כל הפוסקים הללו נראה שיש ללמוד היתר לנידון דידן.

אפשרות לחלק בין דברי הפוסקים לנידון דידן ולהחמיר

והיה מקום לחלק בין המקרים הללו ובין הנידון דידן, שבנידון הריטב"א יש חיוב לדון כהלכה, ובנידון היראים והסמ"ג אין גרימת עבירה אלא רק העצמה של עבירה קיימת, ובנידונים של האחרונים שהובאו בהערה אין הגרימה מכוונת ומיוחדת לאותו אדם שחוטא, מה שאין כן בנידון דידן שהמכירה שלא לצורך המועד היא מעשה פרטי המסייע ללקוח. ולכאורה יש מקור לחילוק זה במשנה (דמאי פ"ג מ"ה): "הנותן לפונדקית מעשר את שהוא נותן לה ואת שהוא נוטל ממנה מפני שחשודה לחלוף. אמר רבי יוסי: אין אנו אחראין לרמאין, אינו מעשר אלא מה שהוא נוטל ממנה בלבד". והרמב"ם (הל' מעשר פ"א ה"ב) פסק כת"ק. ולכאורה

26. ראה שו"ת רדב"ז (ח"ד סי' קנב) לגבי גרימת שבועת שקר לנידון בבית דין, שו"ת דעת כהן (סי' קצד) לגבי תקנה שלא להשיא ישראל ערל לבת ישראל אף במחיר הכשלתו בנשיאת גויה, שו"ת שרידי אש (ח"א סי' כד) לגבי שותפות בעסק עם מחלל שבת, שו"ת אג"מ (י"ד ח"ג סי' צ) לגבי מסירת שיעור תורה לקהל שיש בו גוי, וז"ל: "נראה פשוט דאין לאדם להמנע מעשות אף דבר הרשות שלו בשביל שמא יעשה אחד איסור ע"י מעשיו, דמאחר דעושה מעשה עצמו ועובר האיסור לקח ועשה בעצמו מעשה האיסור, ליכא בזה לאו דלפני עור" (ולפי זה מיושב מה שתמה בחוות יאיר סי' קמב על דין הלעיטהו לרשע וימות, ע"ש. דלא הותרה כל הכשלת רשע אלא רק כשהצדיק עושה מעשה עצמו), ועוד רבים.

יש סתירה בפסקי הרמב"ם, ועל כרחנו שהיקל רק במעשה כללי ולא במעשה שמכוון ומיועד לחוטא, או שלא היקל אלא בגרימה עקיפה ולא בנתינה לידיים²⁷.

דחיית אפשרות זו

אמנם האחרונים (פאה"ש סי' טז סקכ"א, מרה"פ דמאי שם, חוות יאיר סי' קמב) כבר עמדו על כך שמקור דברי הרמב"ם בירושלמי (דמאי שם): "רבי יוסי ורבן שמעון בן גמליאל שניהן אמרו דבר אחד, כמה דרבי יוסי אמר אין אנו אחראין לרמאין, כן רשב"ג אמר אין אנו אחראין לרמאין. מסתברא ר' יוסי יודי לרבן שמעון בן גמליאל ורבן שמעון בן גמליאל לא יודי לרבי יוסי. רבי יוסי יודי לרבן שמעון בן גמליאל, שאין אנו אחראין לרמאין. ורבן שמעון בן גמליאל לא יודי לרבי יוסי, שאין דרך חבר להיות מוציא מביתו דבר שאינו מתוקן", ע"כ. וכן כתב בקצרה הריב"מ²⁸ בפירושו למשנה: "מעשר את שהוא נותן לה – שאין דרך חבר להיות מוציא דבר שאינו מתוקן", עכ"ל. והרמב"ם פסק כרשב"ג מפני הכלל דכל מקום ששנה רשב"ג במשנתנו הלכה כמותו²⁸, אך את דברי ר' יוסי הוא דחה מההלכה, דיחיד ורבים הלכה כרבים. ובאמת בתוספתא (דמאי פ"ז ה"ט) נאמר שהנותן שדהו בקבלנות לעם הארץ, עד שלא באו לעונת המעשרות אינו צריך לעשר ומשבאו לעונת המעשרות צריך לעשר²⁹. וממשיכה התוספתא: "כיצד, עומד על הגורן ומעשר, ואינו חושש למי שאכלו³⁰, שאין אחריות לרמאין", ע"כ. ואמנם רוב עמי הארץ מעשרים, אך מהנימוק שנתנה התוספתא "שאין אחריות לרמאין" נראה שההיתר אינו מתבסס על כך שרוב עמי הארץ מעשרים. ואם כן נמצא בידינו היתר למעשה המכוון ומיועד לאדם החשוד לחטוא, ולא רק במעשה כללי. ועדיין יש מקום לחלק בין גרימה עקיפה לנתינה בידיים, אך כבר הורה זקן באג"מ להקל בזה. אלא שיש מקום לחלק בין נידון האג"מ שהאדם שמעביר את שיעור התורה אינו עושה שום מעשה הכשלה במיוחד ורק מעביר את השיעור כדרכו,

27. האפשרות שההיתר הוא רק בגרימה עקיפה היא דלא כאג"מ הנ"ל שהתיר גרימה ישירה.

28. ראה מ"מ הל' אישות פכ"ב הכ"ג, הל' חובל ומזיק פ"ז ה"א, כס"מ הל' ערכין וחרמין פ"ז ה"ז הל' מעשר פ"ב ה"ז, ועוד רבים.

29. בדפוסים שלפנינו כתובה בבא זו בהיפוך, וכבר כתבו המפרשים שכך צריך לומר. לדאבונו מסכת דמאי אינה מופיעה בכת"ו ובכת"ע.

30. לפני הגעת הפירות לגורן.

לנידון דין שהמוכר מבצע במיוחד את המכירה ללקוח שקונה שלא לצורך המועד. ועכ"פ בצירוף סברת המיקלים בלפני עיוור באיסורים דרבנן, נראה שיש להקל בזה.

ג. מכירה בצנעה בביתו של אדם

בתשובת הגאונים מתיר מסחר בצנעה וכן פסקו הראשונים

איתא בתשובות גאוני מזרח ומערב (סי' קנ): "לר' כהן צדק ז"ל. שאלה. מי שבא סחורה לידו, לישא וליתן בצנעה בה בתוך ביתו בחולו של מועד, מותר, מפני דבר סחורה לא מלאכה היא אלא דבור הוא בעלמא, הלכך בצנעה היתר גמור הוא, שאפילו מלאכה במקום שיש פרקמטיא אבד מותר לעשות. ותוב קאמרינן (י' ע"ב) רבינא הוי מסיק בהו זוזי בבני אקרא דשנואתא, אתא לקמיה דר' אשי, אמר להו מהו למיזל האידינא עלייהו? אמר ליה כיון דכל יומא לא משכחת להו והאידינא משכחת להו כפרקמטיא האבד דמי ושרי. ואי קשיא לן דרבינא דהוי ליה עסקא בעיוה מיניה בשיתי אלפי³¹ שהייה לבתר ריגלא אזבנה בתריסר אלפי (שם), התם מדות חסידות עבד", עכ"ל. והביאו דבריו בשינויים קלים³² הרי"ץ גיאת (הל' חוה"מ ד"ה והכי אמר), המנהיג (הל' דבר האבד ומותר בחוש"מ עמ' תקכד), הפרדס (סי' קנא), הרוקח (סי' שד), צרור החיים (דך' י' אות יב), הארחות חיים (שם סי' יד), השבלי הלקט (סי' רכא) והתניא רבתי (סי' נא).

הגאון והראשונים לא התירו מסחר בצנעה אלא במקום פרקמטיא האבודה

והנה, בתשובת הגאון מבואר שטעם ההיתר הוא שמסחר קל ממלאכה, ושהדבר נעשה בצנעה. עם זאת, מהראיות שהביא הגאון לדבריו נראה בעליל שטעם ההיתר הוא משום דבר האבד. ולעיל (עמ' רצד) הובאה מחלוקת הרמב"ן

31. בגמרא לפנינו הגירסה היא: "דהוה מזדבן בשיתא אלפי", וכן גרסו חלק מהראשונים גם בדברי הגאון.

32. אחד השינויים הוא בעניין זהותו של בעל התשובה. מלבד הייחוס לר' כהן צדק מצינו ייחוסה לרב האי גאון, לרב נטרונאי גאון ולרבינו נתן. תשובה זו הובאה גם באוצה"ג (מ"ק, חלק התשובות סי' יב) ושם צוינו שינויי הנוסח העיקריים.

והראב"ד האם מניעת רווח נחשבת לדבר האבד, שלדעת הראב"ד נחשבת ולדעת הרמב"ן אינה נחשבת. והרמב"ן הביא ראיה לשיטתו מעובדא דנהר בדיתא (יא ע"א), שלא הותרה שם מלאכה כדי למנוע רווח. והראב"ד השיב על כך בשני אופנים. באופן ראשון חילק בין מציאה לפרקמטיא, ובאופן נוסף חילק בין פרקמטיא שאינה מלאכה ואין בה טרחה ובין מלאכה.

ומלשון הגאון "מי שבא סחורה לידו" נראה שמדובר על אירוע חריג וחד פעמי, ולא על אדם שבכל יום ויום באה סחורה לידו. והגאון נוקט עמדת ביניים במחלוקת הרמב"ן והראב"ד, ולפיה הדבר מותר כיוון שאין כאן מלאכה, וכראב"ד בתירוצו השני, אלא שכיוון שסוף סוף אין כאן אובדן אלא רק מניעת רווח, יש להצריך צנעה. ולפי זה מובנות הראיות שהביא הגאון לדבריו, דמניעת רווח היא סוג של דבר האבד. ואע"פ שהראיות עסקו בהפסד ולא במניעת רווח, הבין הגאון שאם מלאכה הותרה במקום הפסד, הוא הדין שמסחר מותר במניעת רווח, ולא ראה את ההבדל שבין הפסד למניעת רווח כפירכא, דהפער שבין מלאכה למסחר נראה לו גדול יותר³³. וממילא נראה שכך יש להבין גם את דברי הראשונים שהביאו את תשובת הגאון. וברוב הראשונים הללו הדבר אף מתבקש מיניה וביה, שהרי הביאו את דברי הגאון בסמוך ובהמשך לדיני פרקמטיא האבודה.

מהכרעתו של רב אשי ומהנהגתו של רבינא נראה שסחורה אסורה אפילו בצנעה

נראה שיש להביא ראיה מעובדא דרבינא שמסחר בצנעה לא הותר אלא במקום דבר האבד, שהרי מסתבר שגביית החוב תוכננה להיעשות בבתיים

33. ולגבי המקרה של רבינא דהוה מסיק זוזי שלכאורה לא היתה בו מלאכה, כתב בהערות יצחק ירנן על הר"ץ גיאת (שם הערה קסח) וז"ל: "אלא שצ"ע מנא ליה להגאון דהוי מלאכה התם, וצ"ל דכוונתו דמסתמא היה צריך לכתוב שובר על תשלום ההלוואה דהוה מלאכה", עכ"ל. ולכאורה אף אם נאמר שהיו קורעים את שטר ההלוואה ולא כותבים שובר, היתה בכך מלאכה של קורע. ולעיל (סי' ה) התבאר שלרוב הראשונים נאסרה בחוה"מ אף מלאכה שאין בה טרחה כמו קריעה, אם אינה נעשית לצורך המועד. ואף מצאנו להדיא (כד ע"ב) משנה האוסרת לקרוע על המת למי שאינו מקרוביו. אך נראה שקריעת השטר דומה לעקירת הכלאים, שהראשונים דנו להקל בה מצד מקלקל, וכנ"ל (עמ' שסג).

ויעוין בתוס' (י' ע"ב ד"ה פרקמטיא) שפירשו את המקרה עם רבינא באופן אחר לגמרי, ולשיטתם רבינא תבע יין שקנה מהם בזוזים, אך מסתימת דברי הגאון נראה שלא הלך בדרכם. מה גם שמפשוט הלשון "מסיק זוזי", נראה שתבע זוזים ולא יין.

הפרטיים של בני אקרא דשנאותא ולא ברשות הרבים, ואעפ"כ לא הותרה אלא משום דבר האבד. ונראה שיש להביא ראיה גם מהעסק שרבינא נמנע מלמוכרו בחוה"מ, שבפשטות לא היה בפרהסיא, ובפרט לפי הגירסה שבתשובות הגאונים: "בעייה מיניה", דמשמע שרבינא עצמו לא התעסק במכירה אלא אחרים פנו אליו בעניין זה. ובכל מקרה ברור שרבינא החסיד לא התעסק במסחר במועד, וממילא קשה להניח שהמקרה המתואר בגמרא היה בפרהסיא. אך יש לדחות, דהא ייתכן שרבינא היה ברשות הרבים כאשר פנו אליו בעניין זה.

מדין מוכרי כסות ופירות מוכח שמכירה בצנעה מותרת רק לצורך המועד

וכאמור, מדין מוכרי כסות ופירות מוכח בפשטות שמכירה בצנעה הותרה רק לצורך המועד, וכפי שכתבו ראשונים רבים, ובתוכם הארחות חיים שהביא את תשובת הגאון. ומעתה אם נאמר שהגאון התיר מכירה בצנעה אף שלא לצורך המועד ושלא במקום פרקמטיא האבודה או מניעת רווח, הדברים יסתרו לכאורה לדין המשנה. והיה מקום לחלק בין מכירה בצנעה בחנות למכירה בצנעה בבית, אך אין נראה כן, דבמשנה ובגמרא לא נזכר כלל שההיתר למכור רק לצורך המועד הוא דווקא בחנות ושבבית הדין ישתנה. ואדרבה, בפשטות הלשון "צנעה" מתייחסת לכל צנעה שהיא. והיה אפשר לחלק באופן אחר, בין מסחר בבית שהינו מאורע חד פעמי מועט משתתפים ובין מכירה ציבורית שמתרחשת בצנעה חיצונית אך במהותה היא מיועדת לרבים. אך גם זה מחודש ולא משמע כן מפשטות הגמרא. ואף מדברי הגאון לא נראה שהוא בא לחדש קולא שלא שמענוה.

גם בסברה לא ברור מדוע להתיר מקח וממכר שאינו לצורך המועד, ואפילו אם נעשה בצנעה. ומעין מה שכתבו התוס' ביחס להיתר תפירת הדיוט (י' ע"א ד"ה ההדיוט): "נראה דוקא לצורך המועד, אבל בחנם למה יתירו אפילו על ידי שינוי", עכ"ל. וסברתם ברורה, דכל מלאכה שאין צורך לעשותה במועד, אין סיבה להיתרה³⁴. ונראה שזו גם סברתם של כל שאר הראשונים, שנקטו כשיטת התוס' למרות שאין ראיה ברורה לכך בגמרא, וכנ"ל (עמ' רד). ונזכרה סברה זו בהקשר אחר גם בריטב"א (ה' ע"א ד"ה חטיטה). ונראה שלעניין זה אין סברה לחלק בין מלאכה

34. ולגבי דבר שעשייתו במועד נצרכת כדי שיהיה מוכן מיד לאחר המועד, התבאר לעיל (עמ' רסט) שנחשב כצורך המועד.

לפרקמטיא³⁵. וכן כתב המאמ"ר (סי' תקלט סק"ז): "דלמה נתיר לקנות שלא לצורך המועד אם הוא דבר המצוי אחר המועד בערך שקונה אותו עכשיו". וממה נפשך, אם מלאכה זו מותרת בחוה"מ אפילו שלא לצורך המועד, מדוע בפרהסיא היא אסורה. ודוחק לומר שהצריכו צנעה רק בשביל להוסיף כבוד למועד. ולאור כל זאת נראה שלא התיר הגאון לסחור בצנעה אלא למי שבאה לידו הזדמנות חד פעמית להרוויח, ומשום דבר האבד.

הבנה נוספת בדברי הגאון

ועוד אפשר להבין שבאופן עקרוני היה ניתן להתייחס לכל קניה ומכירה כדבר האבד, דסוף סוף נכון לאותו היום ואותו הזמן שבאה לידו הסחורה האיסור לקנות או למכור אכן גורם לו להפסד. ולעיתים מצטרף לכך גם החשש שהקונה שהזדמן בבית המוכר לא ישוב עוד. ולכן הבין הגאון שכאשר יש מכירה שמתקיימת בצנעה מרובה מאוד, מחמת מה שהיא לא נעשית באופן קבוע לכל אורך ימי המועד אלא היא הסכמה חד פעמית של המוכר למכור לקונה שנזדמן לביתו, יש לצרף את היותה של המכירה כדבר האבד ברמה מסוימת ואת העובדה שהמכירה הזו מתקיימת בצנעה גדולה מאוד ולהתיר את המכירה.

הוכחה מדברי התניא רבתי שמדובר על פרקמטיא האבודה

ולכאורה יש להביא ראיה שמדובר על פרקמטיא אבודה מדברי התניא רבתי, שכן כתב וז"ל: "ולישא וליתן בסחורה אפילו בדבר מועט אסור. ובדבר האבד מותר. פירש רבינו גרשום ז"ל³⁶, ובדבר האבד, כלומר שאם לא יעשה אותה

35. ואף שלדעת ראשונים רבים מלאכה שאינה לצורך המועד אסורה מן התורה, וכמבואר לעיל (סי' ב), ואילו איסור המסחר במועד הוא רק מדרבנן, והיה מקום לומר שלא גזרו על מסחר בצנעה, אין נראה לומר כן ללא כל מקור בדברי חז"ל. ובפשטות נראה שסברת התוס' היא שלא התירו חכמים אלא מעשה שיש צורך להתירו, וכיוון שכך אין לחלק בין פרקמטיא בפרהסיא לפרקמטיא בצנעה. והחילוק ביניהן הוא רק לגבי הצורך לעשות היכר שמוכר לצורך המועד.

36. כן הוא בפירוש רגמ"ה (י' ע"ב ד"ה ובדבר האבד), ויעוין במה שכתב המהדיר לפירוש תלמיד הרשב"א (הערה 141) בביאור דברי רגמ"ה הללו.

סחורה יהיה לו הפסד בדבר, מותר לעשותה, אבל בחינם שלא להרויח אסור. אבל בשם רבינו שלמה ז"ל³⁷ מצאתי, ובדבר האבד מותר, כגון פירות שמתליעין ופרקמטיא שזמנה עובר, אבל דבר שאם לא ימכרנו במועד יכול למוכרו אחר המועד, אסור למוכרה במועד. וכן מצאתי בשם רבינו נתן שהשיב לר' מנחם אחיו ז"ל, מי שבאה סחורה לידו לישא וליתן בצינעא' וכו', עכ"ל. ומהלשון "וכן מצאתי" מוכח לכאורה שהבין שגם דברי הגאון מוסבים על היתר פרקמטיא האבודה. וכן נראה מפשטות דברי השבלי הלקט שכתב כעין זה ובכך כלל את דברי הגאון בכלל דיני דבר האבד.

האחרונים הבינו שהיתר הוא אף בפרקמטיא שאינה אבודה

ואולם האגור (הל' חוה"מ ס' תרפ) כתב וז"ל: "פירש רבינו גרשום ז"ל, אם היה לו הפסד אם לא יעשה אותה הסחורה מותר לעשות. ורבינו³⁸ נתן השיב מי שבא סחורה לידו לישא וליתן בתוך ביתו בצנעה בחול המועד מותר, שאפילו בשבת אסור קל הוא, הלכך בצנעא מותר. וכן כתב בעל היראים. דוקא בשוק דאיכא טורח אבל בבית נראה דמותר, מרדכי", עכ"ל. ומסוף דבריו מוכח לכאורה שההיתר הוא אף בפרקמטיא שאינה אבודה, ודומיא דנידונו של היראים שהתבאר לעיל (עמ' קלז), שהרי כתב עליו "וכן כתב". אמנם לא מצאנו את הדברים במרדכי שלפנינו. ועוד יצוין כי האגור מצטט רק את תחילתה של התשובה, ללא הראיות ממלאכה שהותרה בדבר האבד ומרבינא, ושמא היה לפנינו נוסח מקוצר של הדברים ללא הראיות מהגמרא³⁹, ולכן הבין שכוונת הגאון ככוונת היראים⁴⁰. וצ"ע.

37. ליתא בפירוש רש"י כת"י ואף לא בפירוש ר"ש בן היתום. ואף במפרש לא מצאנו פירוש כזה, אלא פירש כרגמ"ה. ואף בשאר ספרי רש"י וספרי דבי רש"י לא מצאנו פירוש זה. ונראה שהכוונה לפירוש שהובא בתוס' (י' ע"ב ד"ה ובדבר האבד): "פירוש בדבר שאם לא ימכרנה עתה שמא לא ימכרנה יפה פעם אחרת ויפסיד מן הקרן אבל אם לא יפסיד מן הקרן אלא שלא ירויח כל כך אין זה חשוב דבר האבד וכל שכן לקנות סחורה שמא תהיה יותר ביוקר אחר המועד", עכ"ל. אמנם ברש"י שסביב הר"ף (ד' ע"ב בדפי הר"ף ד"ה כדבר האבד) כתוב מעין זה, ושמא מקורו בדברי רש"י שלא הגיעו לידינו.

38. כן איתא בדפוס ראשון. בנדפס: ורבי.

39. אם כי ישנו קושי בהשערה זו, מעבר להיותה חסרת ביסוס, שהרי דברי הגאון הועתקו בספרי ראשונים רבים וכנ"ל, ובאף אחד מהם לא מצאנו נוסח כזה. ועכ"פ ייתכן שכך היה הנוסח באותה מהדורה של המרדכי שבה ראה האגור את הדברים.

ובדברי הב"י מפורש שהבין שהיתר הראשונים הנ"ל הוא אף בפרקמטיא שאינה אבודה, שכן כתב (סי' תקלט אות א-ג) וז"ל: "בסוף פרק קמא דמועד קטן (י' ע"ב) אמר רבה פרקמטיא כל שהוא אסורה וכתב הרא"ש (פ"א סי' כג) פירוש לקנות סחורה או למכרה אפילו כל שהוא אסור משום טרחא. וכן כתב הרמב"ם (פ"ז הל"ב). ומשמע דלא שנא בצנעא לא שנא בפרהסיא אסור, ושלא כדברי הרוקח שכתב בסימן ד"ש דמי שבא דבר סחורה לידו לישא וליתן בצנעא מותר. ומיהו האגור כתב כדברי הרוקח... ולענין הלכה נראה דאם ריוח מרובה הוא שרי בצנעא כיון דמידי דרבנן הוא, כדאי הם הני רבוותא לסמוך עליהם, ויוציא ממנו לשמחת יר"ט יותר על מה שהיה בדעתו להוציא", עכ"ל מרן הב"י. והרמ"א (שם ס"א) כתב: "אם נזדמן לו רווח מרובה במועד יכול למכור בצנעא ויוציא לשמחת יום טוב יותר ממה שהיה דעתו להוציא", עכ"ל. ומהלשון "נזדמן לו רווח מרובה" נראה לכאורה שלא התיר הרמ"א את הדבר אלא בפרקמטיא האבודה, ולא בכל מסחר הנעשה בצנעא, והיינו כפי שהתבאר לעיל. ואולם בדרכי משה (סק"א) ציטט הרמ"א את דברי הב"י הנ"ל ולא העיר עליהם, ועל כרחו צריך לומר שלשון "נזדמן" לאו דווקא. וכן מפורש בשו"ת לב חיים (ח"ב סי' קז) שההיתר הוא אף בדבר שאינו אבד ושכן דעת הרמ"א, דכתב וז"ל: "כתבו הפוסקים דאפילו בלתי חשש דבר האבד התירו בסחורה למכור בצנעא, וכמו שכתב בתשובת רב האי גאון הביאה בספר ארחות חיים וכו', וכן פסק מור"ם בהגהה שם סעיף א", עכ"ל. ולפי מה שהתבאר יש מקום לאסור מקח וממכר שאינו לצורך המועד ואינו בפרקמטיא האבודה, אפילו אם נעשה בביתו ובצנעא. ועכ"פ להלכה אין נפק"מ בכל זה, משום שגם האחרונים לא קיבלו את קולת הגאון לפי הבנתם, אלא הצריכו שהסוחר יוציא ממעות אלו לצורך המועד, ואז הויא כפרקמטיא לצורך המועד שהותרה⁴¹.

מדבריהם נראה שאין חילוק בין חנות לבית

ויש להעיר כי הב"י בהצגת דברי הרוקח לא כתב שמדובר על צנעה בביתו דווקא, ומפשטות דבריו עולה שמסחר בצנעה מותר בכל מקום. ולא נזכרה בדבריו המילה בית אלא בציטוט דברי האגור. גם הרמ"א בהגהתו לא הזכיר שהמכירה

40. ובר מן דין, יש לדון האם הדוחק בהבנה שהגאון התיר אף בדבר שאינו אבד אינו משתווה לדוחק בהבנה כי היראים (והאגור בעקבותיו) התיר רק בדבר האבד.

41. אמנם בשעה"צ (שם סק"ו) כתב שמעיקר הדין מותר אף אם לא יוציא מהמעות לצורך המועד.

מתבצעת דווקא בבית, ובעקבותיהם כך נקט גם הלב חיים. ולפי זה נמצא שהחילוק בין חנות לבית (הקשה מצד עצמו וכנ"ל) לא ניתן להיאמר בדעתם. וצריך לומר שנקטו כעיקר את החילוק בין מכירה המיועדת לכלל הציבור ובין פרקמטיא המתנהלת מול סוחרים יחידים ותדירותה הנמוכה מגדירה אותה כהזדמנות וכצנעה מרובה, וכאפשרות השניה הנ"ל.

קושי בדברי החזון עובדיה שמיקל במסחר בצנעה

ובחזון עובדיה (עמ' קפד) כתב וז"ל: "מי שבא דבר סחורה לידו מותר לישא וליתן בצינעא בתוך ביתו בחולו של מועד הואיל ואין זו מלאכה ממש אלא דיבור בעלמא הוא. ויש מי שנוטה להחמיר בזה, והמיקל יש לו על מה שיסמוך", עכ"ל. וביאר (הערה מו) שיש לסמוך על הראשונים שהביאו את תשובת הגאון בצירוף שיטת הרמב"ם והראב"ד שנזכרה לעיל (עמ' רצד), ולפיה מניעת רווח נחשבת כדבר האבד⁴². ומדבריו עולה שההיתר הוא בכל סחורה ואינו קשור לדבר האבד, וכפי שהבינו הב"י והאחרונים, שהוא מציין ללב חיים שהיקל כמקור לדבריו. ועוד, שאם היה מתיר רק בדבר האבד, היה לו לציין זאת. ואף שהגאון לא כתב זאת להדיא, בדברי הגאון הדבר מוכח מהראיות שהביא וכנ"ל, ואם הבין החזו"ע שמדובר על דבר האבד לא היה לא להשמיט זאת.

ואולם לפי המתבאר נראה לכאורה שקשה להקל בזה. ראשית, משום שמדברי הגאון נראה שלא היקל אלא בהזדמנות חד פעמית, ולא בכל סחורה. שנית, משום שאף הב"י וסיעתו שהבינו הבנה יותר מיקלה בדברי הגאון, לא קיבלו לגמרי שיטה זו להלכה אלא כתבו שיוציא מהרווח לשמחת החג, שאז הוא כמכירה לצורך המועד. ובפרט הדברים קשים לשיטתו של החזו"ע שנוקט בכל מקום⁴³ שיש לילך אחר הוראות מרן הב"י בין להקל ובין להחמיר⁴⁴. שלישית,

42. אך כתב שטוב שיוציא את הרווח להוצאות המועד.

43. ראה למשל יב"א ח"א יו"ד סי' ג' אות יב, פתיחה ליב"א ח"ה, יח"ד ח"ה סי' לג, ועוד רבים.

44. ואמנם יש כאן ספק ספיקא להקל, ולדעת רוב אחרוני ספרד אמרינן ספק ספיקא להקל אף נגד מרן, וכמבואר בעין יצחק (יוסף, כללי השו"ע עמ' קיד-ק"ח). אך מינה וביה מבואר שם שהדבר אמור רק במקרים שבהם מרן החמיר בכל אחד מהספיקות בפני עצמו ולא התייחס למקרה שבו שני הספקות מצטרפים, שאז ייתכן שבהצטרפות הספקות גם הוא יודה להקל, אך במקום שבו

לכאורה קולת הרמב"ם אינה עניין כלל לנידון דידן, אלא רק למקרה של הזדמנות חד פעמית, ורק הראב"ד היקל בכל מניעת רווח. והרי המשנה אסרה על מוכרי פירות כסות וכלים למכור שלא לצורך המועד אע"פ שיש להם רווח ממכירה זו, וכנ"ל. וצ"ע.

ד. הלכה למעשה

הלכה למעשה

להלכה נראה שיש לנקוט כדעת רובם המכריע של הראשונים, שלא הותרו מכירה וקניה אלא לצורך המועד. ואמנם הרמ"א (סי' תקלט ס"ב) כתב שנהגו לקנות בצנעה כלים שלא אוושה בהו מילתא שלא לצורך המועד, והתבסס בזה על המגיד משנה. אך לפי האמור נראה שקשה להקל בזה נגד פשטות המשנה והגמרא ונגד רוב הראשונים. ובאמת האחרונים על אתר (מג"א סקט"ז, הגר"א בביאורו, מאמ"ר סק"ז וסק"ח, א"ר סק"כ, משנ"ב סקמ"ג) העירו על דברי הרמ"א⁴⁵. ובדבר שאין ניכר לכל שנעשה לצורך המועד, יש להקפיד ולעשות היכר, ואדם פרטי שאין אומנותו בכך אינו צריך להקפיד על היכר. וכן פסק הפמ"ג (א"א סי' תקלט סק"א). בדבר שברור לכל שנעשה לצורך המועד, אין צורך בהיכר. וכן פסק החוה"מ כהלכתו (פ"י ס"ו). דין מכירה לגוי כמכירה שלא לצורך המועד. הפותח חנות לצורך המועד במקום שקרוב לוודאי שחלק מהקונים קונים שלא לצורך המועד ואין בידו למונעם, אינו צריך להימנע מלפתוח את החנות.

ובנוגע לחנות שלא ניתן לעשות בה היכר של פתיחת רק אחת מדלתותיה, כתב בשבט הלוי (ח"ח סי' קכו): "ואם זה אי אפשר, הייתי מציע שיכתוב על פתח חנות הסגור שיהיה פתוח שעה אחת למי שיש לו לקנות לצורך המועד", עכ"ל.

מכירה שאינה לצורך המועד אסורה אף אם נעשית בצנעה ובאופן חד פעמי, אלא אם כן מדובר על הזדמנות עסקית חד פעמית שאינה מצויה בדרך כלל, וכן פסק החוה"מ כהלכתו (שם ס"ד). ואם מוציא לצורך המועד יותר ממה שהיה מוציא

מין החמיר גם במקרה שהספקות מצטרפים, מי שמיקל עובר על הוראתו, ובכגון דא לא שייך לומר ספק ספיקא נגד מרן.

45. והמג"א אף העלה את האפשרות שהרמ"א כתב "נהגו לקנותו, כלומר שמדינא אין נכון לקנותו".

אלמלא המכירה, יש להחשיב זאת כצורך המועד ולהקל, וכמו שכתבו הב"י והרמ"א והלב חיים. אלא שבמקרה כזה מותר אף ללא מניעת רווח, כמבואר בשו"ע (שם ס"ד). ואולם, השו"ע הגביל את הדברים וכתב: "ונראה לי שלא נאמרו דברים הללו אלא במי שיש לו מעות מועטים וחס עליהם מלהוציא כל כך לשמחת יום טוב, ואלו היו לו מעות בריוח היה מוציא יותר, אבל מי שיש לו מעות בריוח להוציא לשמחת יום טוב ככל אשר יתאוה ואין בדעתו להוציא כל כך, לא נתיר לו למכור כדי שיוציא יותר", עכ"ל. ולפי זה נראה שבזמננו האפשרות לסמוך על ההיתר הזה היא מוגבלת, דרוב האנשים יכולים להוציא לשמחת יום טוב ככל אשר יתאוה.